

ADLİ HAKİMLİK SINAVI için

BORÇLAR HUKUKU

DERS NOTU

ALİ SAKİNCİ

İMTİYAZ YAYINLARI

İmtiyaz Adli Hâkimlik Ders Notları
GENEL HÜKÜMLER - ÖZEL BORÇ İLİŞKİLERİ

Ali SAKİNCİ

6. Baskı: Ocak 2026

1. - 5. Baskı: Temsil Kitap

ISBN: 978-625-93633-1-8

© Bu kitabın her türlü yayın hakkı "İMTİYAZ YAYINLARI'na" aittir. Yayınevinin yazılı izni olmadan, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Yayın Yönetmeni: METİN KAYA

Sayfa Tasarımı:

Sanem Hande Bayramoğlu Genç

Kapak Tasarımı:

Can Turan

MATBAA İLETİŞİM: ARCS Matbaacılık

Zübeyde Hanım Mahallesi

Aslanbey Caddesi Tuna Han

No: 101/2D İskitler/Ankara

Matbaa Sertifika No: 49427

İÇİNDEKİLER

GENEL HÜKÜMLER

BORÇLAR HUKUKUNA İLİŞKİN TEMEL KAVRAMLAR.....	1
BORCUN KAYNAKLARI.....	14
BORÇ İLİŞKİSİNİN HÜKÜMLERİ	85
BORÇLARIN VE BORÇ İLİŞKİLERİNİN SONA ERMESİ-ZAMAN AŞIMI.....	121
BORÇ İLİŞKİLERİNDE ÖZEL DURUMLAR.....	132
BORÇLARIN ÜÇÜNCÜ KİŞİLERE ETKİSİ	140

ÖZEL BORÇ İLİŞKİLERİ

KANUNDA DÜZENLENEN (İSİMLİ) SÖZLEŞMELER KANUNDA	
DÜZENLENMEYEN SÖZLEŞMELER (İSİMSİZ)	148
MÜLKİYETİ DEVİR BORCU DOĞURAN SÖZLEŞMELER	
(SATIŞ – BAĞIŞLAMA – MAL DEĞİŞİM)	153
KULLANDIRMA VE YARARLANDIRMA AMACI GÜDEN SÖZLEŞMELER.....	175
İŞ GÖRME BORCU DOĞURAN SÖZLEŞMELER	195
TEMİNAT BORCU DOĞURAN SÖZLEŞMELER.....	217
SAKLAMA BORCU DOĞURAN SÖZLEŞMELER.....	227
ÖMÜR BOYU GELİR VE ÖLÜNCEYE KADAR BAKMA SÖZLEŞMELERİ.....	231
YAYIM SÖZLEŞMESİ.....	233

GENEL HÜKÜMLER

1. BÖLÜM

BORÇLAR HUKUKUNA İLİŞKİN TEMEL KAVRAMLAR

A. TEMEL KAVRAM: BORÇ İLİŞKİSİ

Asli kaynağı 6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu olan borçlar hukuku, “*kişiler arasındaki özel borç ilişkilerini*” inceleyen bir hukuk dalıdır. Örneğin, fırından ekmek aldığımızda satış sözleşmesi, arkadaşımıza bir kalem hediye ettiğimizde bağışlama sözleşmesi, yanlış hesaba havale yaptığımızda sebepsiz zenginleşme, bir trafik kazasına ya da kavgaya karıştığımızda ise haksız fiil gündeme gelir. İşte, borçlar hukuku, yaşanan bu olaylar nedeniyle kişiler arasında ortaya çıkan **borç ilişkilerini** inceler.

Borç ilişkisi, tarafları alacaklı ile borçlu olan ve etkilerini bu ikisi arasında doğuran hukuki bir bağıdır. Bu bağ gereğince taraflardan biri (borçlu), diğer tarafa (alacaklıya) bir şey verme, yapma veya yapmama borcu altına girerken; diğer taraf (alacaklı) ise borçlunun borcunu yerine getirmesini talep etme hakkına sahip olur. Tanımdan hareketle, borç ilişkisi borçlu bakımından hukuki bir yükümlülüğü yani bir borcu, alacaklı bakımından ise bir hakkı ifade eder.

Borç ilişkisi ister sözleşmeden kaynaklansın ister haksız fiilden isterse sebepsiz zenginleşmeden, bir borç ilişkisinde bulunması gereken üç zorunlu unsur vardır: **Alacaklı, borçlu ve edim**. Örneğin, (F), aracı ile seyir halindeyken direksiyon hakimiyetini kaybeder ve (Z)’nin park halindeki aracına çarpar. (Z)’nin arabasında 200.000 TL’lik bir zarar oluşur. Görüleceği üzere, bu kazanın yaşanması ile (F) ve (Z) arasında haksız fiilden kaynaklanan bir borç ilişkisi gündeme gelmiştir. Zarara sebebiyet veren (F), borçlu; zarara uğrayan (Z) ise alacaklı sıfatına sahiptir. Edim ise, zararın giderilmesi yani 200.000 TL’nin ödemesidir.

İki tarafa borç yükleyen sözleşmelerde görüleceği üzere, borç ilişkilerinde bazen taraflar alacaklı ve borçlu sıfatını birlikte taşıyabilirler. Örneğin, bilgisayarını yenilemek isteyen (A), (S) isimli şirketten 50.000 TL karşılığında bir bilgisayar satın alır. Burada, (S), bilgisayarı verme açısından borçlu ama satış bedeli açısından alacaklı; (A), satış bedeli açısından borçlu ama bilgisayar teslimi açısından alacaklı sıfatına sahiptir.

B. EDİM (BORCUN KONUSU)

Bahsedildiği üzere, bir borç ilişkisinde bulunması gereken üç zorunlu unsur; alacaklı, borçlu ve edimdir. Alacaklı ve borçlu kavramları anlaşılabilir olmakla birlikte, edim, üzerinde durulması gereken özellikli bir konudur. Edim, alacaklının borçludan talep etmeye yetkili olduğu, borçlunun da alacaklıya karşı yerine getirmek zorunda olduğu bir davranıştır. Yani, edim borcun konusudur. Örneğin, hizmet sözleşmesinde işçinin edimi iş görme iken, işverenin edimi ücret ödemedir.

I. Edimin Özellikleri: Her davranış edim olarak değerlendirilemez, edimin bazı özelliklere sahip olması gerekir:

- ✓ *Hukuken korunan bir menfaat olması yeterli olup, ekonomik değer taşıması şart değildir.* Örneğin, belli bir saatten sonra piyano çalmama edimi, hukuken korunan bir menfaat olmakla birlikte, ekonomik değer barındırmamaktadır.
- ✓ *İmkânsız olmamalıdır.* Örneğin, antika bir vazo kırılmış ve buna rağmen satış sözleşmesine konu edilmişse, bu sözleşmenin konusu (edim) imkânsız olduğu için sözleşme geçersiz olacaktır.
- ✓ *Hukuka, genel ahlaka ve kişilik haklarına aykırı olmamalıdır.*
- ✓ *Edimin belirlenebilir olması yeterlidir.* Mutlaka net olarak belirlenmesine gerek yoktur. Örneğin, satış bedelinin belli bir tarihteki borsa fiyatı ya da uzmanın belirleyeceği fiyat üzerinden ödeneceğinin belirlenmesi.

II. Edim Türleri: Edim, farklı açılardan sınıflandırmalara tabi tutulur:

Davranış şekline göre	Konusuna göre	Sürelerine göre	Bölünmelerine göre
✓ Verme	✓ Maddi	✓ Ani	✓ Bölünebilir
✓ Yapma	✓ Şahsi	✓ Sürekli	✓ Bölünemez
✓ Yapmama		✓ Dönemlik	

a. Davranış şekline göre

Verme ediminde borcun konusu, bir şeyin verilmesi, teslim edilmesidir. Satış, bağışlama ve mal değişim sözleşmeleri tipik örnekleridir.

Yapma ediminde borcun konusu, bir işin görülmesi veya bir şeyin yapılması şeklinde, bedeni veya fikri bir çabadır. Örneğin, eser sözleşmesinde yüklenicinin eser meydana getirmesi (bir bina yapması gibi), hizmet sözleşmesinde işçinin kendisine verilen işi görmesi, vekâlet sözleşmesinde vekilin bir iş görmesi veya işlem yapması. Bu örneklerde, karşı tarafın edimi ise bir bedel (ücret) ödenmesi şeklinde verme edimidir.

Yapmama edimi, borçlunun hareketsiz kalarak, pasif durarak yerine getirdiği edim türüdür. Burada borçlu, ya alacaklıyı zarara sokacak birtakım davranışlardan kaçınacak (rekabet yasağı sözleşmesi gereği işçinin rakip bir işletmede çalışmaması gibi) ya da alacaklının bazı davranışlarına katlanacaktır (geçit hakkı sahibinin taşınmazdan geçmesine karşı koymama gibi). Görüleceği üzere hareketsiz kalma, kaçınma veya katlanma biçiminde olabilir.

Verme ve yapma edimlerine, aktif bir davranış gerektirdiği için olumlu edim; yapmama edimine ise hareketsiz kalma şeklinde gerçekleştiği için aynı zamanda olumsuz edim de denilmektedir.

b. Konusuna göre

Maddi edim, borçlunun bir mal varlığı değeri ile yerine getirdiği edimdir. Yani bu edim türünde borcun konusu, bir malvarlığı değeridir. Örneğin, 10 ton buğday, 8 kasa üzüm, 100.000 TL.

Şahsi edim, borçlunun bedeni veya fikri bir güç, emek sarf etmek suretiyle yerine getirdiği edimdir. Örneğin; işçinin iş görmesi, saklama sözleşmesinde saklayanın saklama konusu şeyi saklaması, ressamın tablo yapması, heykeltıraşın heykel yapması, avukatın davayı takip etmesi.

Şahsi ve maddi edimleri birlikte barındıran edimlere karma edim denir. Eser sözleşmesinde malzeme yüklenicinin tedarik etmesi halinde, yüklenicinin hem eseri meydana getirme hem de malzemeleri temin etme borcu buna örnektir.

DİKKAT

Maddi edimler kural olarak üçüncü kişilerce yani borçlu dışında kişilerce yerine getirilebilirken, şahsi edimler kural olarak, bizzat borçlu tarafından ifa edilmelidir.

c. Sürelerine göre

Sürelerine göre edim türleri tespit edilirken, bir edimin yerine getirilmesi için geçen süre değil, alacaklının **tatmin edildiği süre** önem taşır. Borçlu, alacaklıyı tek bir seferde, ani olarak tatmin ediyorsa ani edim, aralıksız olarak tatmin ediyorsa sürekli edim, dönem dönem tatmin ediyorsa dönemlik edim gündeme gelir. Örneğin, eser sözleşmesinde (bir heykeltıraşın heykel yapmasını düşünebiliriz), eserin meydana getirildiği süre alacaklı açısından önem taşımaz, bu aşama sadece ifa hazırlığıdır. Önemli olan, alacaklının tatmin edildiği an olan eserin teslim edilmesidir. Bu nedenle, eser sözleşmesi kural olarak ani edimli bir sözleşmedir.

Ani edim, borçlunun borcunu **tek bir seferde, tek bir davranışla** yerine getirdiği edim türüdür. Burada borçlu borcunu bir kez yerine getirmekte ve edimin ifasıyla borcun sona ermesi aynı anda gerçekleşmektedir. Örneğin, satıcının satılanı teslim etmesi, alıcının satış bedelini ödemesi, bir miktar parayı ödünç alan kişinin aldığı ödünçü iade etmesi, eser sözleşmesinde yüklenicinin meydana getirdiği eseri iş sahibine teslim etmesi.

Sürekli edim, borç ilişkisi devam ettiği sürece, borçlunun **devamlı ve aralıksız olarak** edimini ifa etmeye devam ettiği edim türüdür. Burada, alacaklı açısından aralıksız bir tatmin söz konusudur. Örneğin, kira sözleşmesi süresince kiraya verenin kiralananı kullandırması ve buna katlanması, hizmet sözleşmesi süresince işçinin iş görmesi, ödünç sözleşmesi süresince ödünç verenin ödünç konusu şeyi kullandırması, saklama sözleşmesi süresince saklayanın saklama konusu şeyi saklaması.

Dönemlik edim, borçlunun zaman içinde düzenli veya **düzensiz aralıklarla tekrarlanan davranışlarla** borcun ifasını yüklediği edimlerdir. Örneğin; kiracının kira bedelini ödemesi, hizmet sözleşmesinde işverenin ücret ödemesi, taksitle satış sözleşmesinde alıcının taksitleri ödemesi. Dönemlik edim, aslında ani edimlerden oluşur. Ama bu ani edimler dönem dönem tekrar ettiği için dönemlik edim ismini alır.

Bu ayrımın önemi !!!

Kural olarak,

- ✓ **Sürekli borç ilişkileri FESİH** ile,
- ✓ **Ani edimli sözleşmeler ise DÖNME** ile sona erdirilir.

Örneğin, kira sözleşmesi sürekli bir borç ilişkisi olduğu için fesih ile sona erdirilirken; satış sözleşmesi ani edimli bir sözleşme olduğu için dönme ile sona erdirilir. Bu nedenle, borçlu temerrüdü halinde alacaklının seçimlik hakkı; satış sözleşmesinde dönme iken, kira sözleşmesinde seçimlik hak dönme değil fesihtir. Aynı şekilde, ayıptan sorumlulukta gündeme gelen seçimlik hak satış sözleşmesinde dönme iken, kira sözleşmesinde dönmenin yerini fesih alır.

d. Bölünmelerine göre

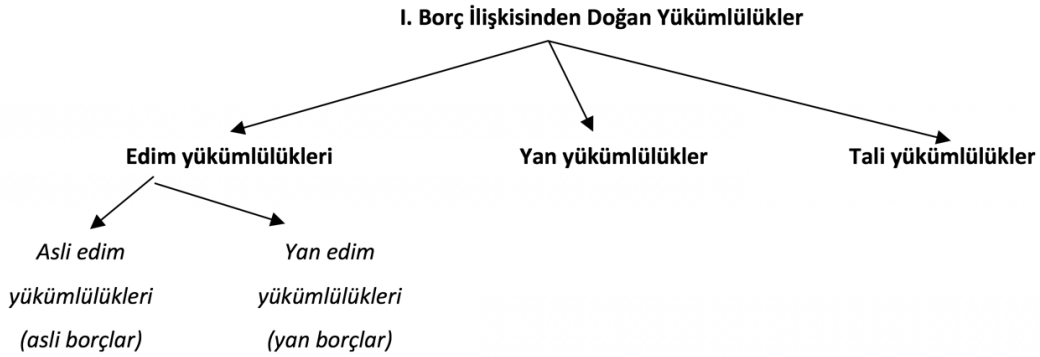
Bir edim parçalara ayrıldığında, niteliğinde bir değişme, değerinde bir azalma meydana gelmiyorsa bölünebilir edim; niteliğinde bir değişme, değerinde bir azalma meydana geliyorsa bölünemez edim söz konusudur. Örneğin, iki adet at, beş bin TL para, iki ton buğday bölünebilir edim iken; bir adet öküz, bir adet otomobil, tablo vs. ise bölünemez edimdir.

DİKKAT

Bölünemez edimlerin kısmi ifası mümkün değildir!

C. BORÇ İLİŞKİSİNDEN DOĞAN YÜKÜMLÜLÜKLER VE HAKLAR

Borç ilişkisi; borçlu açısından yükümlülükler, alacaklı açısından ise haklar içeren geniş kapsamlı bir ilişkidir.

a. Edim yükümlülükleri:

- ✓ **Asli edim yükümlülüğü:** Bir borç ilişkisinde, tarafların ilk akla gelen, asıl ve ana borçlarıdır. Örneğin, satış sözleşmesinde; satıcının satılanı teslim etmesi, alıcının ise satış bedelini ödemesi birer asli edim yükümlülüğüdür. Asli edim yükümlülüğü, sözleşmenin tipini belirleyen, sözleşmeden beklenen asıl amacı ifade eden edim yükümlülüğüdür. Örneğin, kiralananı kullandırma ve kira bedeli kira sözleşmesinin; satılanın zilyetlik ve mülkiyetini devretme ile satış bedelini ödeme ise satış sözleşmesinin tipini belirleyen edim yükümlülükleridir. Asli yükümlülükler yerine getirilmediğinde doğrudan doğruya dava edilebilen yükümlülüklerdir. Asli edim yükümlülükleri, alacaklı açısından alacak hakkını ifade eder.
- ✓ **Yan edim yükümlülüğü:** Asli edim yükümlülüğü asıl borcu ifade ederken, yan edim yükümlülüğü yan borcu ifade eder. Örneğin, kiracı açısından kira bedelini ödeme borcu asli edim yükümlülüğü iken, yaz aylarında bahçeye bakma borcu getirilmişse bu yan edim yükümlülüğüdür. Satıcının asli edim yükümlülüğü satılanın zilyetlik ve mülkiyetini devretme borcu iken, kurulum, bakım ve kontrol yan edim yükümlülüğüdür. Yan edim yükümlülüklerine şunlar da örnek olarak verilebilir: Satış sözleşmesinde satıcının ölçme ve tartma gibi devir giderlerini, alıcının ise satılanı devralmak üzere yapılan giderleri karşılaması; kira sözleşmesinde kiracının kiralananı özenle kullanma ve komşulara saygı göstermesi. Yan edim yükümlülükleri, asli edim yükümlülüğünden bağımsız olarak talep ve dava edilebilir.

b. Yan yükümlülükler: Asli ve yan edim yükümlülüklerine bağımlı olan, bağımsız bir varlıkları bulunmadığı için bağımsız bir ifa davasıyla yerine getirilmesi istenemeyen yükümlülüklerdir. Bu yükümlülükler ihlal edilirse, ifa davası değil sadece tazminat davası açılabilir. Örneğin, satılan makinenin kullanılması tehlike arz eden bir nitelikte ise önlemlerin alıcıya bildirilmesi gibi aydınlatma ve bilgi verme yükümlülüğü bu kapsamda bir yükümlülüktür.

c. Tali yükümlülük: Asli ve yan edim yükümlülüğü ile yan yükümlülüklerin ihlalinden doğan tazminat yükümlülüğünü ifade eder. Örneğin, borcun gereği gibi ifa edilmemesi, kusurlu ifa imkansızlığı ve temerrüt halinde ödenmesi gereken tazminatlar.

Pekiştirme: S ile A, bir tıbbi görüntüleme cihazının 10 milyon TL'ye satışı konusunda anlaşır. Bu sözleşmede;

- ✓ S'nin asli edim yükümlülüğü (asli borcu) satılan cihazı teslim etmek iken, A'nın asli edim yükümlülüğü ise 10 milyon TL'yi ödemektir.
- ✓ Tıbbi cihazın satıcı tarafından (üstlenilmişse) kurulumu ve bakımı yan edim yükümlülüğüdür.
- ✓ Tıbbi cihazla ilgili aydınlatma ve bilgi verme yükümlülüğü yan yükümlülüktür.
- ✓ Cihazın zamanında teslim edilmemesi ihtimalinde, A'nın uğradığı zararın giderilmesi ise tali yükümlülüğe örnek olacaktır.

DİKKAT

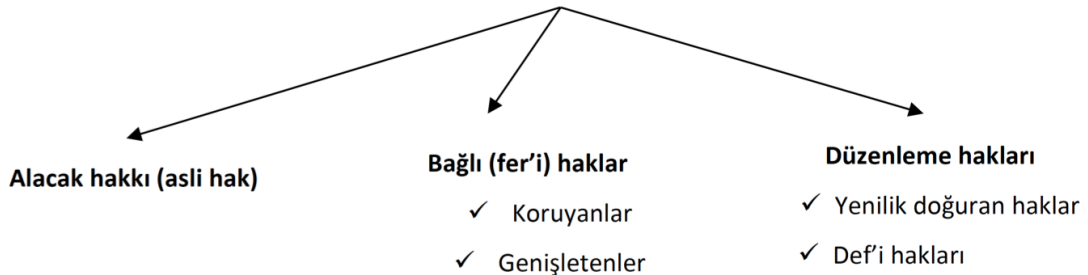
Yükümlülük ile külfet kavramları karıştırılmamalıdır.

Yükümlülük, alacaklı için yerine getirilmesi gereken bir davranış olup, yerine getirilmediği takdirde kişi, **ifaya zorlanabileceği** gibi tazminat ödemek gibi bazı sonuçlarına da katlanacaktır. Örneğin, faiz ödeme borcu, satılan şeyin teslim edilmesi gibi.

Külfet ise, kişinin kendisi için yapması gereken bir davranış olup, yerine getirilmediği takdirde, **kişi ifaya zorlanamaz**. Külfeti yerine getirmeyen kişi, sadece hak kaybı yaşar (tamamen veya kısmen). Örneğin, satış sözleşmesinde alıcının, ayıptan doğacak haklarını kullanabilmek için teslim aldığı malı gözden geçirmesi ve varsa ayıpları satıcıya ihbar etmesi gerekir. Aksi takdirde, ayıptan kaynaklanan seçimlik haklarını kaybeder. Haksız fiile maruz kalan kişinin zararı azaltma yükümlülüğü, temerrüt ihtarı, alacaklının borçlu tarafından kendisine yapılacak ifaya katılma külfeti, külfete verilebilecek diğer örneklerdir.

Kısacası, yerine getirilmediğinde kişi dava veya icra ile ifaya zorlanabiliyorsa yükümlülük; zorlanamıyor ve kişi sadece bir hak kaybı yaşıyorsa külfet söz konusu olacaktır.

II. Borç ilişkisinden Doğan Haklar

a. Alacak hakkı (asli hak): Alacaklının borç ilişkisi dolayısıyla, borçludan beklediği menfaattir. Örneğin, hizmet sözleşmesinde işçinin alacak hakkı ücret iken, işverenin alacak hakkı hizmettir. Alacak hakkı, alacaklıya, borçludan edimini yerine getirmesini isteme hakkının yanında; dava ve icra yoluyla borçluyu ifaya zorlama yetkisini de barındırır.

Aslında, aynı davranışa hem asli yükümlülük hem de alacak hakkı denilmesi mümkündür. Örneğin, kira sözleşmesinde kira bedeli; kiraya veren açısından alacak hakkı, kiracı açısından ise asli yükümlülüğü temsil eder. Aynı şekilde, kiracının alacak hakkı, kiralananı kullanma iken, kiraya verenin asli yükümlülüğü kiralananı kullandırmaktır.

Alacak hakkının özellikleri şu şekildedir:

- ✓ Yararlanma hakkıdır.
- ✓ Nispi bir haktır, borçlu dışındaki üçüncü kişilere karşı ileri sürülemez.
- ✓ Geçici bir haktır.
- ✓ Sınırlı sayıda değildir. Yani, sayısı ve içeriği, belirli tip ve konularla sınırlı bir hak değildir.
- ✓ Malvarlığına ilişkin bir haktır.

DİKKAT

Alacak hakkı ile talep hakkı karıştırılmamalıdır.

Talep hakkı, bir başkasından bir şeyin verilmesini, yapılmasını veya yapılmamasını isteme hakkıdır. Talep hakkı, alacak hakkının içerdiği en önemli yetki olup, alacak hakkı ile şu yönlerden ayrılır:

- ✓ **Kapsamları bakımından:** Alacak hakkı, alacaklıya, talep hakkının yanında; dava ve icra yoluyla borçluyu ifaya zorlama yetkisini de barındıran daha geniş kapsamlı bir haktır.
- ✓ **Doğuş anları bakımından:** Örneğin, sözleşme kurulduğu anda alacak hakkı doğmakla birlikte, ifa zamanı henüz gelmediği için talep hakkı henüz doğmamış olabilir.
- ✓ **Sona ermeleri bakımından:** Alacak hakkı sona erdiği halde, talep hakkı devam ediyor olabilir.

b. Bağlı (fer'i) haklar: Bu haklar, tarafların asıl amaçladıkları haklar olmayıp, alacak hakkına hizmet eden; onu koruyan ya da genişleten haklardır. Rehin, kefalet ve hapis hakkı, **koruyan** bağlı haklara örnek iken; faiz, ceza koşulu ve gecikme tazminatı ise **genişleten** bağlı haklara örnektir.

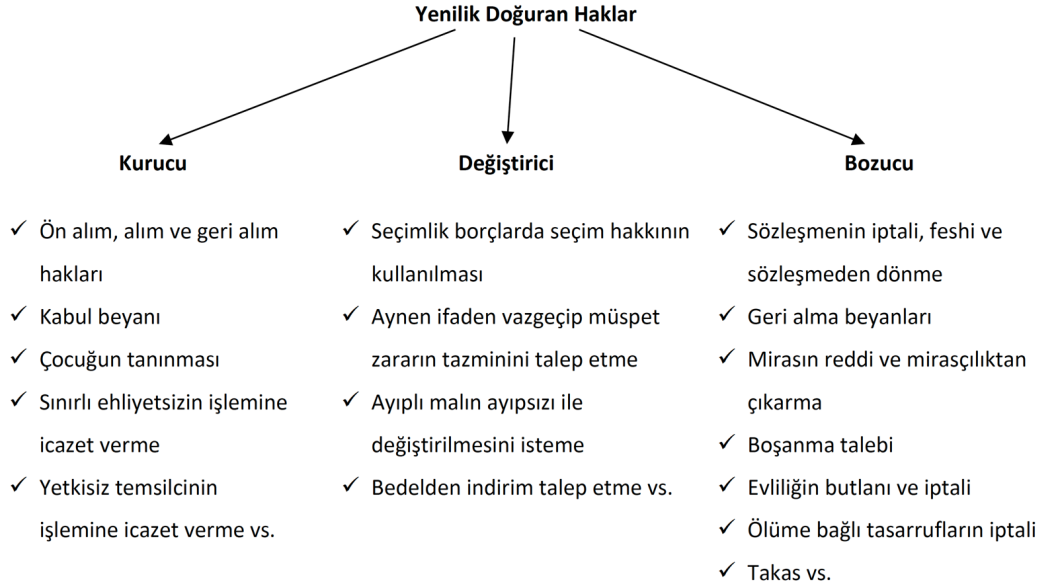
Bağlı haklar, doğmaları, geçerli olmaları, devirleri, sona ermeleri vs. açısından alacak hakkına bağlı olup, onun kaderini yaşar. Örneğin, asıl alacak sona ererse bağlı haklar da sona erer, asıl alacak devredilirse bu haklar da devredilmiş olur. Buna karşılık bağlı hakların kaderi asıl alacağı etkilemez. Yani, **asıl alacağın kaderi fer'iyi etkilerken, fer'inin kaderi asıl alacağı etkilemez.** Örneğin, asıl sözleşme geçersiz ise ceza koşulu da geçersizdir. Buna karşılık, ceza koşulunun geçersiz olması asıl sözleşmeyi etkilemez, asıl sözleşme geçerli olmaya devam eder.

DİKKAT

Asıl borç ifa ya da diğer bir sebeple sona erdiği takdirde, rehin, kefalet, faiz ve ceza koşulu gibi buna bağlı hak ve borçlar da sona ermiş olur. Ancak, bu kuralın istisnası, **taşınmaz rehnidir.** Çünkü, borç sona erse dahi, taşınmaz rehni tapu sicilinden terkin edilmediği sürece şeklen varlığını devam ettirir.

c. Düzenleme hakları: Taraflar arasındaki ilişkileri düzenleyen haklardır. Def'i hakları ve yenilik doğuran haklar olmak üzere iki türdür:

1. Yenilik doğuran haklar: Tek taraflı irade beyanı ile kullanılan ve kullanıldıkları anda yeni bir hukuki ilişki meydana getiren (kurucu), mevcut hukuki ilişkiyi değiştiren (değiştirici) veya sona erdiren (bozucu) haklardır. Tanımdan da anlaşılacağı üzere üç türdür:

Yenilik doğuran hakların özellikleri:

- Yenilik doğuran haklar tek taraflı irade beyanı ile kullanılır. Yani, karşı tarafın irade açıklamasına gerek yoktur. Örneğin, A, B'ye ödünç verdiği için ondan 30.000 TL alacaktır. B de A'ya bir bilgisayar sattığı için ondan 30.000 TL alacaktır. Böyle bir durumda, A veya B'den birinin takas beyanında bulunması ile karşılıklı borçlar sona erer, diğer tarafın kabulü gerekmez.
- Kullanıldıkları anda, tükenir, sona erer, geri alınamaz ve değiştirilemez.
- Koşula veya vadeye bağlanamaz.
- Kural olarak devredilebilen haklardır. Bununla birlikte, kişiye sıkı sıkıya bağlı yenilik doğuran haklar, miras yoluyla geçemeyeceği gibi, sağlar arası devre de konu olamaz.
- Kullanılmaları bir süreye tabi ise, bu süre zaman aşımı süresi değil, kural olarak hak düşürücü süredir.
- Kullanılmaları için mutlaka dava açmaya gerek yoktur. Büyük bir kısmı dava açılmaksızın kullanılır. Buna karşılık, boşanma, ön alım hakkı, ölümüne bağlı tasarrufların iptali gibi bazı yenilik doğuran haklar dava ile kullanılır.

2. Def'i Hakları

Karşı tarafın ileri sürdüğü bir hakka karşı kullanılan, karşı tarafın ileri sürdüğü bu hakkı **sürekli veya geçici olarak engelleyen** ya da **sınırlayan** hakka def'i hakkı denir. Basit bir ifadeyle, borçlunun borcun varlığını kabul etmekle birlikte, özel birtakım nedenlerle borçlanılan edimi yerine getirmekten kaçınmasına imkân veren (ödememe) haklardır.

Borçlunun maddi hukuka ilişkin savunmalarından biri olan defi, düzenleme haklarındandır. Düzenleme haklarına öğretide karşı haklar da denilmektedir. Karşı haklar ise diğer tarafça ileri sürülen bir hakkı, tamamen ve kısmen etkisiz kılma, sınırlama, engelleme veya ortadan kaldırma olanağı veren haklardır.

➤ Kesin def'i – Geçici def'i

Kesin def'iler: Borçluya edimin ifasını kesin ve sürekli olarak reddetme hak ve yetkisi veren def'ilerdir. Yani, borçluya kesin bir koruma kalkını sağlar. Zaman aşımı def'i ve takas def'i örnek olarak verilebilir. Örneğin, bir alacak zaman aşımına uğradığında, borçlu bunu gerekçe göstererek o borcu ödemekten kesin ve sürekli olarak kaçınabilir.

Geçici (Geciktirici) def'iler: Borçluya geçici bir süre için ifadan kaçınma hak ve yetkisi veren def'ilerdir. Ödemezlik defi, tartışma (peşin dava) def'i ve rehnin paraya çevrilmesi def'i örnek olarak verilebilir.

➤ Bağımlı def'i – Bağımsız def'i

Bağımlı defiler: Bir başka hakka veya hukuki ilişkiye bağlı olan, bir başka deyişle varlığı başka bir hakkın varlığından kaynaklanan defilere bağımlı defi denir. Bağlı oldukları ana hakkın ortadan kalkması ile bu defi hakkı da ortadan kalkar. Ödemezlik defi bunun tipik örneğidir. Örneğin, aynen ifa kuralının geçerli olduğu bir satış sözleşmesinde satıcı, satılanı teslim etmeden satış bedelini talep ederse; alıcı, satılan şey teslim edilmediği için satış bedelini ödemeyeceğini (ödemezlik defi) ileri sürebilir. Burada alıcı, alacak hakkının (satılanın teslim edilmesine ilişkin) varlığından bahisle, bu ana hakkın üzerine bir defi inşa etmektedir.

Bağımsız defiler: Başka bir hakka dayanmayan ve ona bağlı olmayan defilere bağımsız defi denir. Bağımsız def'iyi meydana getiren ana bir hak bulunmayıp, defi hakkı kendiliğinden mevcuttur. Zaman aşımı defi ile adi kefalette kefilin alacaklıya ileri sürdüğü tartışma defi bu definin tipik örnekleridir. Örneğin, alacak zaman aşımına uğradığında, alacaklı ifayı talep ederse borçlu, alacağın zaman aşımına uğradığından bahisle ödeme yapmaktan kaçınabilir, yani zaman aşımı def'i ileri sürebilir. Burada borçlu, bir hakka dayanan bir def'i ileri sürmemekte, zaman aşımının geçtiği olayına dayanmaktadır. Yani bir hakka değil, ödeme yapmaktan kaçınmasına gerekçe olacak bir olaya dayanmaktadır. Aynı şekilde, adi kefalette alacaklı asıl borçluya gitmeden kefile başvuramaz. Alacaklı asıl borçluya dava açmadan veya takip yapmadan doğrudan kefiliden ödeme istediğinde kefil, ana bir hakka (alacak hakkı gibi) dayanmadan, sadece asıl borçluya başvurulmadan kendisine başvurulduğunu gerekçe göstererek (tartışma defi) ödeme yapmaktan kaçınabilir.

Def'i ile İtirazı Karıştırma

- ✓ Borçlunun maddi hukuka ilişkin bir diğer savunması itirazdır. İtiraz, borçlunun, borcun hiç oluşmadığına veya sona erdiğine dair savunmasıdır. Hakkın doğumuna engel olanlar (geçersizlik halleri gibi) ve hakkı sona erdirenler (hak düşürücü süre ve borcu sona erdiren sebepler gibi) olmak üzere iki türdür. İtiraz savunmasına şunlar örnek verilebilir:
- ✓ **Kesin hükümsüzlük halleri (muavaza, şekle aykırılık, ehliyetsizlik gibi):** Örneğin, noterde veya tapuda yapılmayan taşınmaz satış sözleşmesi, şekle aykırı olacağı için geçersizdir. Buna rağmen, satış bedelinin talep edilmesi halinde borçlu, sözleşmenin geçersiz olduğunu ve borcu bulunmadığını ileri sürdüğünde itiraz savunmasından bahsedilir.

- ✓ **Borcu sona erdiren sebepler (ifa, ibra, yenileme vs.):** Örneğin, borcunu ödediği halde, alacak davasına muhatap olan kişinin, borcun ifa sebebiyle sona erdiğini ileri sürmesi.
- ✓ **Hak düşürücü süre:** Bir hak, kanunda öngörülen süre içerisinde kullanılmadığı zaman ortadan kalkıyor yani son buluyorsa hak düşürücü süre söz konusu olur. Örneğin, irade bozukluğu hallerinde buna maruz kalan kişi, sözleşmeyi bir yıllık hak düşürücü süre içerisinde iptal edebilir. Bu süre içerisinde iptal etmezse, bu hakkı sona erecektir.

DİKKAT

Hak düşürücü sürenin geçtiği savunması hukuki niteliği itibarıyla bir itiraz iken; zaman aşımı süresinin geçtiği savunması ise bir def'dir.

İtiraz	Def'i
Borçlunun borcun hiç oluşmadığına veya sona erdiğine dair savunmasıdır.	Borçlunun borcun varlığını kabul etmekle birlikte, özel birtakım nedenlerle, borcu ödemekten kaçınmasına imkân veren haklardır.
Özellikleri: ✓ Bir olaya dayanır. ✓ Hâkim tarafından resen dikkate alınır ve varlığını menfaati olan herkes ileri sürebilir. ✓ İtiraz bir olay olduğu için bundan vazgeçilemez.	Özellikleri: ✓ Bir haktır. ✓ Hâkim tarafından resen dikkate alınamaz, hak sahibince ileri sürülmesi gerekir. ✓ Borçlu def'i hakkını kullanmaktan tek taraflı irade beyanı ile vazgeçebilir.

D. SORUMLULUK

Sorumluluk, borçlunun borcunu yerine getirmemesi halinde, alacaklının alacağını devlet gücüyle zorla alabilmesidir. Yani, borçlunun devlet gücüne maruz kalmasıdır.

I. Sorumluluk Türleri

- ✓ **Şahıs varlığı (şahıs) ile sorumluluk:** Borçlunun, borcunu yerine getirmediği takdirde, öldürülmesi, hapse atılması, köle edilmesi gibi, vücut ve beden olarak yaptırımlara tabi tutulmasıdır. İlkel ve çağdışı bir sorumluluk olup, hukuk sistemimizde uygulanmamaktadır.
- ✓ **Malvarlığı ile sorumluluk:** Borçlunun alacaklıya karşı malvarlığı ile sorumlu olmasıdır. Modern hukuk sistemlerinde olduğu gibi, ülkemizde de esas alınan sorumluluk sistemi budur.
- ✓ **Sınırsız sorumluluk:** Borçlunun haczedilebilen bütün malvarlığı ile alacaklıya karşı sorumlu olmasıdır.
- ✓ **Sınırlı sorumluluk:** Borçlunun belirli bir miktarla (kefilin sorumluluğu gibi) veya belirli bir malla (rehin verenin sorumluluğu gibi) sınırlı olarak sorumlu olmasıdır. Hukuk sistemimizde istisna olarak bulunur.

Not: Hukuk sistemimizde geçerli olan sorumluluk, malvarlığı ile sınırsız sorumluluk olup, buna **şahsi sorumluluk** da denilmektedir.

II. Eksik Borçlar

Yukarıda bahsedildiği üzere, borçlu borcunu yerine getirmediğinde alacaklı, devlet gücünü arkasına alıp, alacağını zorla alabilir. Buna karşılık, kumar borcu gibi bazı borçlar yerine getirilmediğinde devlet, haksız ve emeksiz kazanca destek olunmaması veya hukuki istikrar ve güvenin sağlanması gibi bazı gerekçelerle bu alacakların tahsilatında yer almak istemez. Eksik borçlar açısından durum tam olarak budur. Eksik borçlarda borç vardır ama sorumluluk eksiktir. Bu nedenle, borçlu borcunu yerine getirmediğinde alacaklı onu dava veya icra ile ifaya zorlayamaz. Borçlu, borcunu ister yerine getirir istemezse yerine getirmez.

a. Türleri

- ✓ **Zaman aşımına uğramış borçlar:** Alacaklının alacak hakkını kanunda öngörülen süre içerisinde (kural olarak 10 yıl) talep etmemesi halinde, bu alacak zaman aşımına uğrar ve eksik borca dönüşür. Artık, alacaklı alacağını devlet gücüyle, zorla alabilme yetkisini kaybetmiştir. Buna rağmen dava açılırsa bu dava, borçlunun zaman aşımı savunmasıyla reddedilir.
- ✓ **Kumar ve bahisten doğan borçlar:** Devlet tarafından verilen izinle oynatılan oyun, piyango ve bahisler hariç olmak üzere, kumar ve bahisten doğan alacak hakkında dava açılamaz ve takip yapılamaz. Kumar ve bahis için bilerek verilen avanslar ve ödünç paralar hakkında da aynı durum söz konusudur.

Kumar oynayan veya bahse giren kişi tarafından, bu borcu tespit amacıyla imzalanmış adi borç veya kambiyo senedi üçüncü bir kişiye devredilmiş olsa bile, hiçbir kimse bunlara dayanarak dava açamaz ve takip yapamaz. Kıymetli evrakin iyiniyetli üçüncü kişilere sağladığı haklar saklıdır.

Kumar ve bahis borcu için isteyerek yapılan ödemeler geri alınamaz. Ancak, kumar veya bahsin usulüne göre yürütülmesi beklenmedik olayla veya diğer tarafın fiiliyle engellenmişse ya da diğer taraf kumar veya bahse hile karıştırmışsa, isteyerek yapılan ödeme geri alınabilir.

- ✓ **Evlenme simsarlığından doğan borçlar:** Simsarlık sözleşmesi, simsarın taraflar arasında bir sözleşme kurulması imkânının hazırlanmasını veya kurulmasına aracılık etmeyi üstlendiği ve bu sözleşmenin kurulması hâlinde ücrete hak kazandığı sözleşmedir (TBK m. 520). Bu çerçevede, iki kişinin evlenmesine aracılık etme faaliyeti anlamına gelen evlenme simsarlığı, ücret karşılığında yapılırsa, bu ücret hakkında dava açılamaz ve takip yapılamaz.
- ✓ **Ahlaki ödevlerden doğan borçlar:** Ahlaki düşünceler ve ödevlerin kişilere yüklediği borçlar da eksik borç olarak değerlendirilmektedir. Örneğin, A, uzun yıllar görmediği amcasının ekonomik sıkıntılar içinde olduğunu öğrenir ve ona 50.000 TL göndermeyi düşünür. Burada, A, amcasına hukuken borçlu olmadığı halde, kendisini ahlaken borçlu hissetmiş ve yardımda bulunmak istemiştir. İşte bu düşünce, ahlaki düşüncelerin sonucu olup, bu borç eksik bir borçtur. Amcası, A'yı bu ödemeye zorlayamayacağı gibi A da ödeme yapmışsa bu ödemeyi geri alamayacaktır.

DİKKAT

Ahlaka aykırılık ile ahlaki ödevleri karıştıрма! Para karşılığında cinsel ilişki kurulması örneğinde olduğu gibi ahlaka aykırı sözleşmeler TBK m. 27 gereğince geçersizdir. Buna karşılık, ahlaki ödev, ahlaki düşüncelerin eseri olan ve iyi olarak kabul edilen davranışlardır. Ahlaka aykırı sözleşmeler, geçersiz olduğu için herhangi bir borç ortaya çıkmaz. Ahlaki ödevlerde ise bir borç bulunmakla birlikte, bu borç eksik borç olarak değerlendirilir.

Eksik borçlarla ilgili şu bilgilere ayrıca dikkat etmek gerekir:

- ✓ Tartışmalı olmakla birlikte, konkordatodan arta kalan borçlar da eksik borç olarak burada sayılabilir.
- ✓ Zaman aşımına uğramış borçlar ile konkordatodan arta kalan borçlar sonradan eksik borca dönüşmüşken; diğerleri doğuştan eksik borçtur.
- ✓ Kumar ve bahisten doğan borçlar ile evlenme simsarlığından doğan borçlar, itiraz niteliği taşıdığından, hâkim tarafından resen dikkate alınır.
- ✓ Eksik borçlar kural olarak;
 - Alacağın devrine konu olabilir (devredilebilir).
 - Borcun üstlenilmesine konu edilebilir.
 - Kefalet veya rehinle teminat altına alınabilir.

b. Eksik borçların ifası

Eksik borçlarda borçlu, dava veya icra ile ifaya zorlanamasa da dilerse bu borcunu ifa edebilir. Eksik borç ifa edilirse, bu tamamen geçerli bir ifa sayılır ve **GERİ ALINAMAZ**. Bu nedenle; hata ile ödenmiş olsa bile geçerli bir ifadır, yapılan bu ödeme bağışlama sayılmadığı gibi sebepsiz zenginleşme de teşkil etmez.

E. BORÇLAR HUKUKUNA HÂKİM OLAN İLKELER

I. İrade Özgürlüğü İlkesi

Kişiler, bireysel özgürlükleri (hür iradeleri) ile kendi lehine haklar ve aleyhine borçlar yaratarak, özel hukuktaki ilişkilerini serbestçe yönetebilirler. Bu ilkenin, iki önemli alt ilkesi vardır:

a. Eşitlik ilkesi: Alacaklı ile borçlu eşit hak, yetki ve imkanlara sahiptir. Bu nedenle, borçlar hukukunda, borçluyu koruma ya da alacaklı yararına yorum gibi ilkeler gündeme gelmez. Bununla birlikte, borç ilişkisinde taraflardan birinin zayıf olması halinde pozitif ayrımcılık gereği o kişinin korunması istisnai olarak gündeme gelebilir. Örneğin, konut ve çatlı işyeri kiralarında kiracının, tüketici işlemlerinde tüketicinin ve hizmet sözleşmesinde işçinin korunması gibi.

b. Sözleşme özgürlüğü ilkesi

Sözleşme özgürlüğü, irade özgürlüğü ilkesinin sözleşmeler dünyasındaki yansımasıdır. Bu ilkeye göre, kişiler diledikleri sözleşmeyi diledikleri kişilerle ve diledikleri içerikte yapma özgürlüğüne sahiptir. Yani bireyler, bir sözleşmeyi istedikleri şekilde tasarlayarak, kendi aralarında geçerli hukuku belirleyebilirler. Sözleşme özgürlüğü, çok geniş kapsamlı bir ilke olduğundan, bu ilkenin bazı alt ilkeleri vardır. O halde, sözleşme özgürlüğünün kapsamı ve alt ilkeleri şunlardır:

- ✓ Sözleşme yapıp yapmama
- ✓ Sözleşmenin karşı tarafını seçme

DİKKAT

Elektrik, su, telefon gibi hizmetleri tekellerinde bulunduranların veya bir ilçede fiili tekell konumunda bulunanların sözleşme yapıp yapmama veya sözleşmenin karşı tarafını seçme özgürlükleri yoktur.

- ✓ *Sözleşmenin içeriğini ve konusunu belirleme*
- ✓ *Sözleşmeyi değiştirme veya ortadan kaldırma*
- ✓ **Sözleşmenin şeklini seçme (şekil özgürlüğü):** TBK madde 12 gereğince, sözleşmelerin geçerliliği, kanunda aksi öngörülmedikçe, hiçbir şekle bağlı değildir. Yani, kişiler diledikleri sözleşmeyi, diledikleri şekilde yapabilirler (sözlü, yazılı veya resmi). Bu ilkenin istisnası, şekil mecburiyetinin olduğu durumlardır. Örneğin, taşınmaz satış sözleşmesi tapuda veya noterde, yani resmi şekilde yapılmak zorundadır. Aksi takdirde geçersizdir.
- ✓ **Sözleşmenin tipini seçme:** Borçlar hukukunda aile, eşya ve miras hukukundan farklı olarak, “sınırlı sayı ve tipte olma” ilkesi geçerli değildir. Taraflar, kanunda öngörülen sözleşme tiplerinden birisini seçebilecekleri gibi (satış, kira, eser gibi), bu sözleşmelere ait bazı unsurları birleştirip yeni bir sözleşme tipi meydana getirebilirler (karma sözleşmeler) ya da kanunda hiç düzenlenmemiş bir sözleşme tipini (kendine özgü sözleşmeler) dahi kararlaştırabilirler. Uygulamada çok sık karşılaşılan arsa payı karşılığı inşaat sözleşmesi, örnek olarak gösterilebilir. Burada taraflar, eser sözleşmesi ile taşınmaz satış vaadi sözleşmesini bir araya getirip, karma bir sözleşme oluşturmuşlardır.

Karıştırma: Sözleşmenin tipi ile sözleşmenin şeklini karıştırmamak gerekir. Tip, sözleşmenin ismini yani kendisini ifade ederken, şekil ise nasıl yapıldığını ifade etmektedir. Mesela, kira sözleşmesi bir tiptir. Ancak yazılı, sözlü veya resmi yapılması şekil ile ilgilidir.

Borçlar hukukunda sözleşme özgürlüğü geçerli olduğundan, “sınırlı sayıda (ve tipte) olma” ilkesi geçerli değildir.

Sözleşme özgürlüğünün sınırları: Sözleşme özgürlüğü, uçsuz bucaksız ve mutlak bir özgürlük değildir. Sözleşme özgürlüğünün sınırları TBK m. 27 tarafından ortaya konulmuştur. Bu hükme göre; **kanunun emredici hükümlerine, ahlaka, kamu düzenine, kişilik haklarına aykırı veya konusu imkânsız** olan sözleşmeler kesin olarak hükümsüzdür.

II. Nispilelik İlkesi

Borç ilişkisi, **sadece alacaklı ile borçlu arasında** sonuç doğuran (hüküm ifade eden) bir ilişkidir. Üçüncü kişiler bu ilişkiye yabancı olduklarından, onlara karşı bir şey ileri sürülemediği gibi, onlar da borç ilişkisinin taraflarına karşı bir şey ileri süremezler. Diğer bir ifadeyle, gerçekleşen bir haksız fiil veya yapılan bir sözleşme, sadece bu ilişkinin tarafları açısından hak ve borçlar ortaya koyar. Örneğin, satış sözleşmesi yapıldıktan sonra ama satılan teslim edilmeden önce satıcı, satılanı üçüncü bir kişiye satıp teslim ederse, alıcı bu üçüncü kişiden satılanı kendisine vermesini talep edemez. Bu noktada alıcı, satıcıdan sadece tazminat isteme imkânına sahiptir.

Nispilelik ilkesinin çok katı ve mutlak bir şekilde uygulanması, gündelik hayatta bazı ilişkilerde adaletsizliklere yol açabilir. Bu nedenle, nispilelik ilkesinin bazı istisnalarına yer verilmiştir. Bu istisna hallerde, borç ilişkisinin tarafları bu ilişkiden doğan haklarını üçüncü kişiye karşı ileri sürebilmekte ya da üçüncü bir kişi borç ilişkisinin taraflarına karşı bir hak ileri sürebilmektedir.

Nispilelik ilkesinin istisnaları şunlardır:

- ✓ Tapu siciline şerh edilmiş şahsi haklar (kira sözleşmesi, ön alım hakkı vs.)

- ✓ Tam üçüncü kişi yararına sözleşmeler
- ✓ Halefiyet durumları
- ✓ Üçüncü kişileri koruyucu etkili sözleşmeler¹
- ✓ Aile konutu olarak kullanılmak üzere kiralanan taşınmazlarda, kiracı olmayan eşin, kiraya verene bildirimde bulunarak kira sözleşmesine taraf olması (TBK m. 349)

III. Dürüstlük İlkesi

4721 sayılı Türk Medeni Kanunu m. 2’de düzenlenen bu ilke uyarınca, herkes haklarını kullanırken ve borçlarını yerine getirirken dürüstlük kurallarına uymak (orta zekâlı, makul, dürüst bir kimse gibi davranmak) zorundadır. Bir hakkın açıkça kötüye kullanılmasını hukuk düzeni korumaz. Bu ilke;

- ✓ Sözleşme öncesi görüşmelerde (culpa in contrahendo)
- ✓ Sözleşmenin kuruluşunda, tamamlanmasında ve yorumlanmasında
- ✓ Sözleşmenin değişen şartlara uyarlanmasında
- ✓ Sözleşmenin sona erdirilmesinde uygulama alanı bulur.

IV. Üçüncü Kişi Aleyhine Borç Kurulamama İlkesi

Kimse iradesi dışında borç altına sokulamayacağından, borç ilişkisinin tarafları bir araya gelerek üçüncü bir kimseyi borçlu tayin edemezler. Bununla birlikte, taraflar üçüncü bir kişi yararına sözleşme yapabilirler.

V. Kusurlu Sorumluluk İlkesi

İster sözleşmeden kaynaklansın isterse haksız fiilden, bir kimsenin bir zarardan sorumlu tutulabilmesi veya tazminat ödemekle yükümlü olabilmesi için kusurlu olması gerekir. Bu nedenle, tazminatın en önemli unsurlarından biri kusurdur. Kural bu olmakla birlikte, kusursuz sorumluluk halleri denilen istisna bazı durumlarda, kişiler kusuru olmadığı halde ortaya çıkan zarardan sorumlu olurlar.

VI. Sözleşmelerde İvaz (Karşılık) İlkesi

Kural olarak, bir borç ilişkisinde iki taraf da borç altına girer. Yani, taraflardan birisi diğer tarafa karşı bir borç altına girerken, bunun karşılığında o da diğerinden bir menfaat elde eder. Bu durum, satış, kira ve hizmet sözleşmeleri gibi iki tarafa borç yükleyen sözleşmelerde net olarak görülebilir. Bununla birlikte, bazı borç ilişkilerinde taraflardan sadece birisi borç altına girer. Örneğin, bağışlama sözleşmesinde sadece bağışlayan; kefalet sözleşmesinde sadece kefil borç altına girer.

VII. Borçlunun Yerleşim Yerinde İfa İlkesi

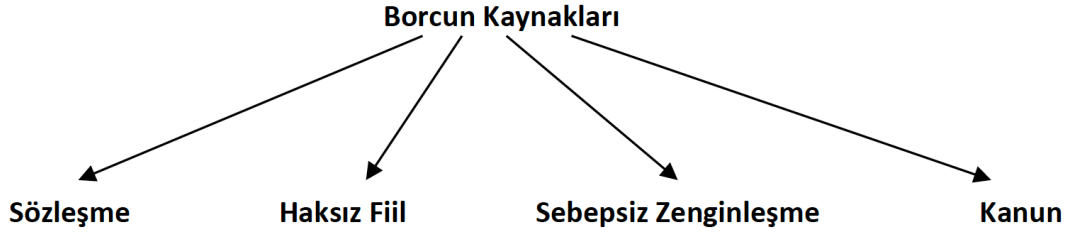
İfa yeri, sözleşmenin esaslı unsurlarından biri olmadığı için taraflarca kararlaştırılmasa da sözleşme kurulmuş olur. Böyle bir durumda, TBK m. 89’da yer alan tamamlayıcı hukuk kuralı uygulama alanı bulacaktır. Bu hükme göre sözleşmede ifa yeri belirlenmemişse, ifa yeri borçlunun yerleşim yeridir. Ancak, bu kuralın istisnası para (alacaklının yerleşim yeri) ve parça borçlarıdır (parçanın bulunduğu yer).

1 Üçüncü kişileri koruyucu etkili sözleşmeler, sözleşmeye taraf olmasalar da üçüncü kişilerin sözleşmenin koruyucu etkisinden faydalandıkları sözleşmeleri ifade eder. En tipik örneği olan kira sözleşmesine bakıldığında, bu sözleşmeye taraf olmayan hane halkı da taşınmazda oturma hakkına sahiptir. Hatta kiracının ölmesi ile kira sözleşmesi kendiliğinden sona ermemekte, kiracı ile birlikte oturanlar sözleşmeye uygun davranmak koşuluyla sözleşmeye devam edebilmektedir

2. BÖLÜM

BORCUN KAYNAKLARI

Borçlar hukukunun konusu, daha önce bahsedildiği üzere borç ilişkileridir. Bu nedenle, bu bölümde borç ilişkilerinin ortaya çıktığı yani, doğduğu yerler üzerinde durulacaktır. Borç ilişkisinin, şu dört durumdan kaynaklandığı görülmektedir:

- ✓ **Sözleşme:** Kişiler, bir sözleşmeye taraf olduklarında (satış, hizmet, kira vs.), alacaklı ve borçlu sıfatına sahip olurlar.
- ✓ **Haksız fiil:** TBK m. 49/1 uyarınca, “Kusurlu ve hukuka aykırı bir fiille başkasına zarar veren, bu zararı gidermekle yükümlüdür.” Örneğin, F, tartıştığı Z’nin kafasına sopayla vurarak onu hastanelik eder. Bu olay sonucunda zarar veren F, borçlu; zarar gören Z alacaklı sıfatına sahip olur. Edim ise, tazminat olacaktır.
- ✓ **Sebepsiz zenginleşme:** TBK m, 77 gereğince, “Haklı bir sebep olmaksızın, bir başkasının malvarlığından veya emeğinden zenginleşen, bu zenginleşmeyi geri vermekle yükümlüdür.” Örneğin, A, C’ye göndereceği parayı yanlışlıkla B’ye havale etmiştir. Bu olayda B, kendisine yanlışlıkla gelen parayı iade etme açısından borçlu, A ise bu parayı talep etme açısından alacaklı konumundadır. Edim ise “geri verme (iade)” borcu olacaktır.
- ✓ **Kanun:** Her ne kadar Türk Borçlar Kanunu, borcun kaynağı olarak sadece sözleşme, haksız fiil ve sebepsiz zenginleşmeyi saymışsa da kanunun kendisi de bir borç kaynağıdır. Zira, bu üç duruma da girmeyen ama kanundan kaynaklanan başka borç ilişkileri de mevcuttur. Vekâletsiz iş görme, nafaka borcu ve culpa in contrahendo gibi. Örneğin, Türk Medeni Kanunu m. 364 uyarınca, “Herkes, yardım etmediği takdirde yoksulluğa düşecek olan üstsoyu ve altsoyu ile kardeşlerine nafaka vermekle yükümlüdür.” Görüleceği üzere, nafaka alacağı sözleşme, haksız fiil veya sebepsiz zenginleşmeden değil doğrudan kanundan kaynaklanmaktadır.

BİRİNCİ AYIRIM

SÖZLEŞMEDEN DOĞAN BORÇ İLİŞKİLERİ

A. HUKUKİ İŞLEMLER

Sözleşme, hukuki niteliği itibarıyla bir hukuki işlem olduğu için öncelikle hukuki işlem ve onun türleri üzerinde durmak gerekir.

Doğum, ölüm gibi kendisine hukuki sonuç bağlanan doğa olaylarına hukuki olaylar denir. Hukuki olayların bir kısmı doğa olaylarından, bir kısmı ise insan davranışlarından kaynaklanır. Kendisine hukuki sonuç bağlanan insan davranışlarına hukuki fiiller denilmektedir. Hukuki fiiller üçe ayrılır:

I. Tasavvur (Düşünce) Açıklamaları: Burada kişi, bir olay veya konu hakkındaki görüşünü, fikrini ya da bir bilgiyi açıklamakta, ancak bununla hukuksal sonuçlar elde etmeyi düşünmemektedir. Hukuk düzeninin kendisi bu açıklamalara sonuç bağlamaktadır. Yani, açıklanan belli bir konudaki irade değil, görüş, bilgi, kanaattir. Örneğin, satış sözleşmesinde ayıp ve zaptın satıcıya ihbarı, alacaklının alacağını temlik ettiğini borçluya bildirmesi vs².

II. Duygu Açıklamaları: Hukuk düzenimiz insani duygulardan sadece birisine hukuksal sonuç bağlamıştır. O da “af”tır. Örneğin, mirastan yoksunlukta af, eşlerden birinin zina yapan veya hayata kasteden ya da pek kötü davranışta bulunan diğer eşi affetmesi vs.

III. İrade Açıklamaları: Psikolojik bir olay olan iradenin (bir şeyi yapıp yapmama konusundaki istemin) dış dünyaya bildirilmesi, iletilmesi demektir. Üçe ayrılır:

a. Hukuki İşlemler: Bir veya birden çok kimsenin hukuki sonuç doğurmaya yönelik irade açıklamalarıdır. Hukuki sonuç, taraflar istedikleri için meydana gelmiştir. Hukuki işlem benzeri fiiller ve maddi fiillerden ayrıldığı nokta budur.

b. Hukuki işlem benzeri fiiller: Burada, kişi iradesinin içeriği dikkate alınmaksızın hukuki sonuç, hukuk düzeninin kendisi tarafından öngörülmüştür. Bu sonucun, iradesini açıklayan tarafından bilinmesine ve istenmesine de gerek yoktur. Örneğin, borcunu ödemedede geciken borçluya alacaklının ihtar çekme-sindeki asıl amaç, ödeme yapılması için onu uyarmak olabilir. Ancak çekilen bu ihtar üzerine borçlu temerrüde düşer. Bunu alacaklı istesin veya istemesin. Hukuki işlem benzeri fiillere, **ihtar çekme, ek süre (mehil) verme**, alacaklıya ödemedede bulunan üçüncü şahsın ona halef olacağını borçlu tarafından alacaklıya bildirilmesi gibi örnekler verilebilir.^{3 4}

c. Maddi fiiller: Burada, kişi irade açıklamasını fiili hareketlerle (irade faaliyetleri) ortaya koymakta ve bu fiili hareketlerin dış dünyada meydana getirdiği değişikliğe, hukuk düzenince sonuç bağlanmaktadır. Kişinin bu hukuksal sonucu kastetmesine gerek yoktur. Örneğin, yerleşim yeri kurma, define bulan kişinin bunun değerinin yarısını hak etmesi, sahipsiz bir malın sahiplenilmesi gibi.⁵

2 Borçlunun borcunu ikrar etmesi, sigorta ilişkilerinde ihbar, kabul haberinin geç geldiğinin muhataba bildirilmesi, usul hukukunda “ikrar”, düşünce açıklamalarına verilebilecek diğer örneklerdir.

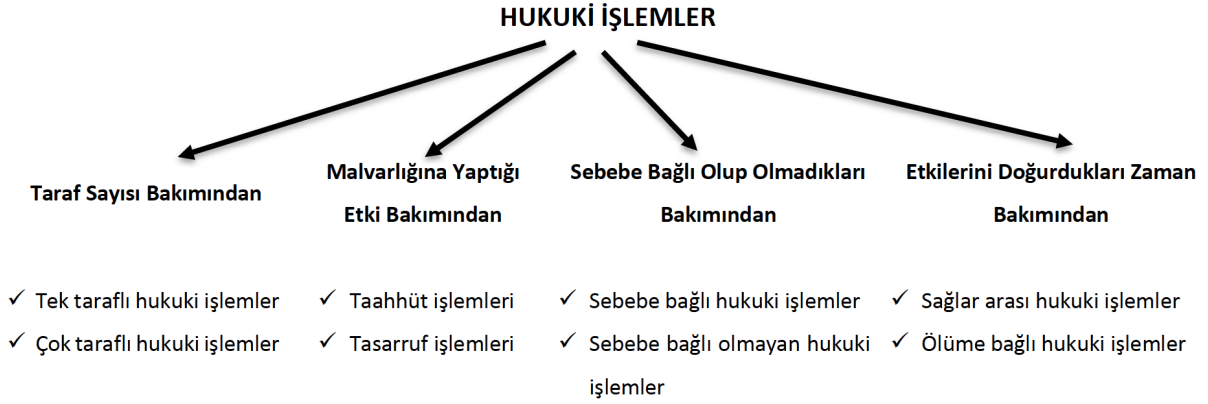
3 Sözleşmeye icazet verilip verilmeyeceği yönünde beyanda bulunmaya davet, alacaklının kendisine teklif edilen ifayı reddetmesi, hukuki işlem benzeri fiillere verilebilecek diğer örneklerdir.

4 Hukuki işlemlere ait kurallar, hukuki işlem benzeri fiillere de uygulanır. Temsil ile yapılabilmesi caizdir ve hukuki işlem benzeri fiilleri yapabilmek için de fiil ehliyetine sahip olmak gerekir. İnan, Ali Naim/Yücel, Özge, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, 4. Baskı, Ankara 2014, s. 131

5 Zilyetliğin kazanılması, roman üzerindeki fikri hakkın yazarca kazanılması, iki malın birbiriyle karışması veya birleşmesi, başkasının malını işleme, kaybolan bir malın bulunması gibi başka örnekler de verilebilir.

B. HUKUKİ İŞLEMLERİN SINIFLANDIRILMASI

Hukuki işlemler ile ilgili dört önemli sınıflandırma vardır.

I. Taraf Sayısı Bakımından Hukuki İşlemler

Bir hukuki işlemin yapılabilmesi için tek bir kimsenin irade açıklaması yeterli midir, yoksa birden çok kimsenin irade açıklaması mı gerekir? Hukuki işlemler bu açıdan bakıldığında, tek taraflı hukuki işlemler ve çok taraflı hukuki işlemler olmak üzere ikiye ayrılır.

a. Tek Taraflı Hukuki İşlemler

Tek taraflı hukuki işlemler, tek bir kimsenin irade açıklaması ile yapılabilen işlemlerdir. Burada, muhatapın, “kabul ediyorum”, “evet”, “uygundur” şeklinde bir irade açıklamasına veya bu yönde düşüncesini belirtmesine gerek yoktur. Tek bir kişi, iradesini açıklar ve hukuk dünyasında sonuçlar doğar. Örneğin, işçi iş sözleşmesini feshettiğini beyan ettiğinde, bu yeterli olacak ve sözleşme sona erecektir. Sözleşmenin fesih ile sona erebilmesi için işverenin bunu kabul etmesi gerekmez.

Tek taraflı hukuki işlemlerin hüküm ve sonuç doğurabilmesi için, kural olarak bu irade açıklamasının karşı tarafa ulaşması (karşı tarafa kabul edilmesi değil!) gerekir. Bu işlemlere, **“ulaşması gerekli tek taraflı hukuki işlem”** denir. Örneğin, temsil yetkisi vermenin hüküm ve sonuç doğurabilmesi için, bu hususun yetki verilen kişiye bildirilmesi gerekir. Burada, irade açıklamasının muhataba ulaşması (bildirilmesi) yeterli olup, onun bunu kabul etmesi gerekmez. Bu bildirimle temsil yetkisi verilmiş olur. Bu yetkinin kullanılıp kullanılmaması ise yetki verilen kişinin inisiyatifindedir. Dönme, fesih, takas, geri alma, iptal, onama (icazet), öneri, kabul ve mirasın reddi ulaşması gerekli tek taraflı hukuki işlemlere verilebilecek diğer örneklerdir.

Tek taraflı hukuki işlemlerin bir kısmı ise, irade açıklamasının muhataba ulaştırılmasına gerek olmaksızın iradenin açıklanması ile hüküm sonuç doğurur. Bu işlemlere ise **“ulaşması gerekli olmayan tek taraflı hukuki işlem”** denir. En tipik örnekleri, vasiyetname, vakıf kurma, ilan yoluyla ödül sözü vermedir.

b. Çok Taraflı Hukuki İşlemler

Çok taraflı hukuki işlemler, birden fazla kişinin irade açıklamasını gerektiren işlemlerdir. Kararlar ve sözleşmeler olmak üzere ikiye ayrılır. Kararlar, aynı yöndeki irade açıklamalarıdır.

Burada, irade açıklayacak yapı, ortak bir amaç için bir arada bulunan birden fazla kişiden oluşmaktadır. Karar, bu yapının hareket şeklini ortaya koymak adına yapılan aynı yöndeki irade açıklamalarıdır. Örneğin, şirket yönetim kurulu kararları, dernek genel kurul kararları vs.

Sözleşme ise iki tarafın karşılıklı ve birbirine uygun irade açıklamalarıdır. İleride anlatılacağı üzere sözleşme, taraflardan birinin öneride bulunduğu diğer tarafın ise bunu kabul ettiği bir anlaşmadan ibarettir. Bu nedenle, sözleşme denildiğinde yazılı bir kâğıt parçasının anlaşılması gerekir. Sözleşme, basit bir ifadeyle, iki tarafın belli bir konuda anlaşmaları ve birbirlerine o yönde söz vermeleridir. Sözleşmelerin bir kısmı tek tarafa borç yüklerken, büyük çoğunluğu ise iki tarafa da borç yüklemektedir.

1. Tek tarafa borç yükleyen sözleşmeler: Bağışlama veya kefalet sözleşmesinde olduğu gibi, sadece taraflardan birinin borç altına girdiği sözleşmelere **tek tarafa borç yükleyen sözleşme** denir. Örneğin, bağışlama sözleşmesinde sadece bağışlayan borç altına girerken, bağışlanan herhangi bir borç altına girmemektedir. Aynı şekilde, kefalet sözleşmesi bilindiği üzere alacaklı ile kefil arasında yapılır. Kefil, asıl borçlunun borcunu ödememesi halinde sorumlu olmayı borçlanmış iken, karşı taraf olan alacaklı ise herhangi bir borç altına girmemektedir.

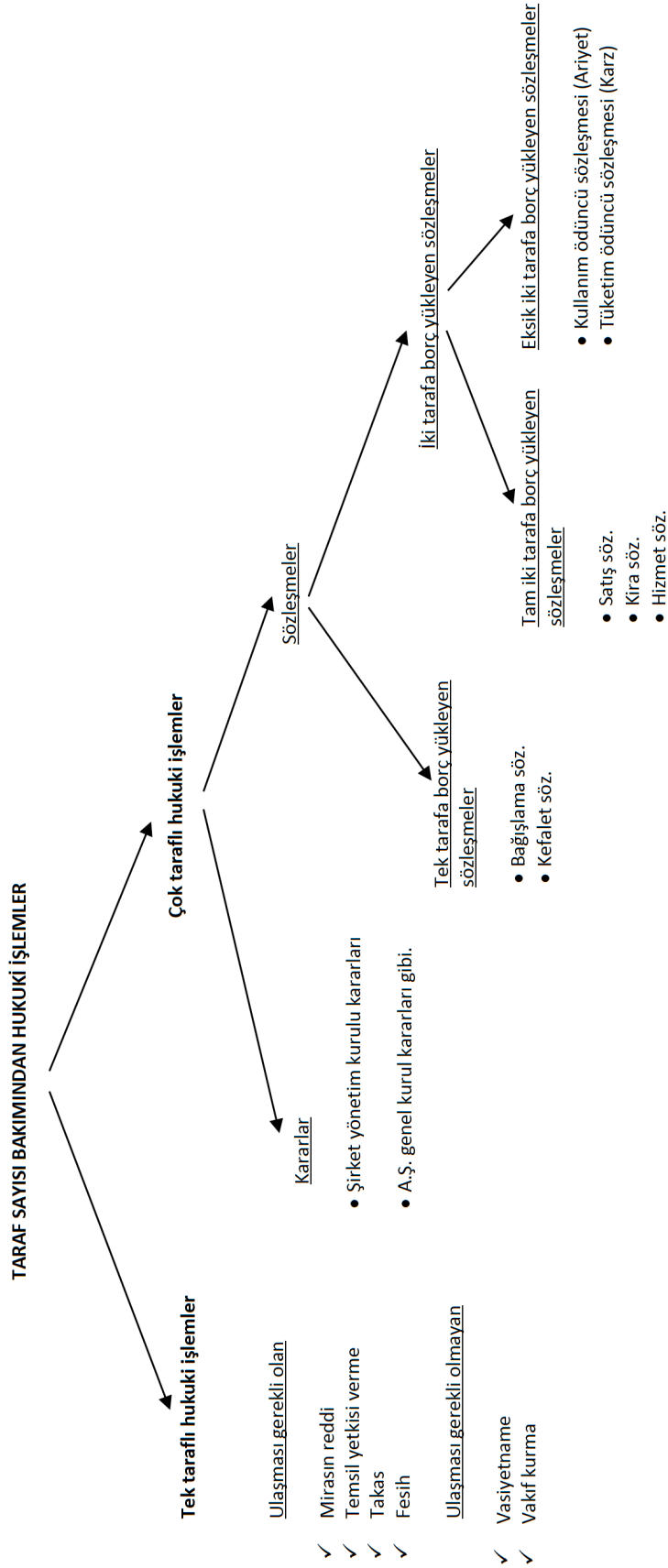
DİKKAT

Tek taraflı hukuki işlemler ile tek tarafa borç yükleyen sözleşmeleri karıştırmamak gerekir. Örneğin, bağışlama bir sözleşme olup tek taraflı hukuki işlem değildir. Yani bağışlamaya ilişkin bir öneri olmalı ve muhatap da bunu kabul etmelidir. Kabul edilmezse bağışlama olmaz. Bağışlama tek taraflı bir hukuki işlem olsaydı, muhatabın düşüncesinin bir önemi olmazdı, mesela bağışlanan kişi, bağış konusu malı kabul etmek zorunda kalırdı.

2. İki tarafa borç yükleyen sözleşmeler: Sözleşmede iki taraf da borç altına giriyorsa **iki tarafa borç yükleyen sözleşme** gündeme gelir. İki tarafa borç yükleyen sözleşmeler kendi içinde tam iki tarafa borç yükleyen ve eksik iki tarafa borç yükleyen sözleşme olmak üzere ikiye ayrılır.

Satış ve kira sözleşmesinde olduğu gibi, iki taraf da ediminin tam karşılığını alıyorsa **tam iki tarafa borç yükleyen sözleşme** gündeme gelir. Burada edimlerin değişilmesi söz konusudur. Yani, taraflardan biri bir edim yerine getirir ama karşılığında diğer taraftan karşı bir edim (menfaat) elde eder. Örneğin, satış sözleşmesinde satıcı, satılanın zilyetliğini ve mülkiyetini diğer tarafa geçirmeyi borçlanırken; alıcı da bunun karşılığında satış bedeli ödeme borcu altına girer. Aynı şekilde, kira sözleşmesinde kiraya veren, evini kullandırma, kiracı da kira bedeli ödeme borcu altına girer.

Eksik iki taraf borç yükleyen sözleşmelerde, iki taraf da borç altına girmekle birlikte taraflardan birinin edimi, *aldığını iade etme veya masraf ödeme şeklinde sembolik bir borçtur*. Diğer taraf ediminin tam bir karşılığını almamaktadır. Burada edimlerin değişimi (synallagma) amacı yoktur. Kullanım ödücü (ariyet), saklama (vedia), faizsiz tüketim ödücü (karz) sözleşmeleri tipik örnekleridir. Örneğin, B, arkadaşı A'nın aracını ondan ödünç istemiş, A da ödünç vermeyi kabul etmiştir. Bu örnekte, A, aracı ödünç verme ve kullandırma borcu altına girerken; B de aracı kullandıktan sonra iade etme borcu altına girmiştir. Burada iki taraf da borç altına girmekle birlikte, B'nin borcu sadece aldığını iade etmekten ibaret sembolik bir borç olup A'nın ediminin tam bir karşılığı değildir. Eğer kullanma karşılığında bir bedel ödenseydi (ki o zaman kira sözleşmesi olurdu), tam iki tarafa borç yükleyen sözleşme olurdu.

II. Malvarlığına Yaptığı Etki Bakımından Hukuki İşlemler

Hukuki işlemler, malvarlığında yaptıkları etkiye göre taahhüt ve tasarruf işlemi olmak üzere ikiye ayrılır. Bu ayırmda, hukuki işlemin kaç kişi tarafından yapıldığı değil, malvarlığında yol açtığı etki esas alınmıştır.

a. Taahhüt İşlemi (borçlandırıcı işlem): Malvarlığının aktifini etkilemeyen, sadece **pasifini artıran** işlemlerdir. Yani, kişiyi sadece borçlandıran işlemlerdir. Taşınır satış sözleşmesi, taşınmaz satış sözleşmesi, bağışlama sözleşmesi ve mal değişim (trampa) sözleşmesi örnek olarak verilebilir. Bu sözleşmelerin yapılması ile malvarlığının aktifinde bir azalma yaşanmaz, sadece borç altına girilir.

b. Tasarruf (harcama) İşlemi: Gündelik hayatta, “biriktirme, harcamama” anlamında kullanılan tasarruf kelimesi, burada tam tersine “harcama” anlamındadır. Buradan hareketle tasarruf işlemi, malvarlığının **aktifini doğrudan doğruya etkileyen**; aktifi azaltan, daraltan veya sınırlayan, yani aktifi olumsuz etkileyen işlemlerdir. Bir başka deyişle tasarruf işlemleri, tasarruf yetkisinin kullanıldığı işlemlerdir. Tasarruf işlemlerinin tipik örnekleri şunlardır:

- ✓ Taşınırlarda, **teslim**
- ✓ Taşınmazlarda, **tescil talebi**
- ✓ Alacak hakkı bakımından,
 - ✓ **Alacağın devri sözleşmesi (temlik)**
 - ✓ **İbra sözleşmesi**
 - ✓ **Takas**

Pekiştirme:

Satıcı S ile alıcı A arasında, bir telefonun satışı konusunda satış sözleşmesi yapılır. Bu sözleşmenin yapılması ile telefon S'nin aktifinden çıkmaz, hala onun mülkiyetindedir. Burada S, sadece, telefonun zilyetliğini ve mülkiyetini A'ya devretme borcu altına girmiştir. Başka bir ifade ile sadece borçlanmıştır (taahhüt işlemi). Buna karşılık, S, telefonu A'ya teslim ettiğinde, S'nin aktifi azalmıştır (tasarruf). Zira, telefonun mülkiyeti S'den çıkmış ve A'nın mülkiyetine geçmiştir. Aynı şekilde, tapu veya noterde yapılan taşınmaz satış sözleşmesi ile taşınmazın mülkiyeti henüz alıcıya geçmez, satıcı sadece borçlanmıştır (taahhüt). Fakat, S, bu taşınmaz ile ilgili tescil talebinde bulunursa onun aktifinden çıkar (tasarruf). Sonuç olarak,

- ✓ Taşınır satış sözleşmesi taahhüt işlemi iken, teslim tasarruf işlemi
- ✓ Taşınmaz satış sözleşmesi taahhüt işlemi iken, tescil talebi ise bir tasarruf işlemidir.

Tasarruf işlemleri hakkında şu bilgilere dikkat!

- Tasarruf işlemi, tek taraflı bir hukuki işlem olabileceği gibi, bir sözleşme de (alacağın devri sözleşmesi, ibra sözleşmesi gibi) olabilir.
- Tasarruf işlemleri, aktifteki etkiye göre üçe ayrılabilir:
 - **Hakkı devredenler: Teslim, tescil talebi ve alacağın devrinde**, kişinin malvarlığının aktifi, bir başkasına yapılan kazandırma ile azalır.

- **Hakkı sona erdirenler:** Takas veya ibra sözleşmelerinde kişinin aktifi, bir başkasına yapılan devirle değil, alacak hakkının sona ermesi şeklinde azalır. Zira, bu işlemlerle alacak hakkı yok edilmektedir.
- **Hakkı sınırlandıranlar:** Rehin ve taşınmaz yükü gibi işlemlerde, malvarlığının aktifinde yer alan değer, bir başkasına devredilmediği gibi sona da ermemekte, sadece sınırlandırılmaktadır.

c. Taahhüt ve Tasarruf İşlemlerinin Karşılaştırılması

- ✓ Tasarruf işlemi için kişinin tasarruf yetkisine sahip olması gerekirken, taahhüt işlemi için tasarruf yetkisi gerekmez. Örneğin, iflas eden kişi (müflis) tasarruf yetkisini kaybettiği için alacağın devri ve ibra sözleşmesi yapamadığı gibi takas beyanında da bulunamaz. Buna karşılık, satış sözleşmesi gibi borçlandırıcı işlemler yapabilir. Aynı şekilde, satış sözleşmesi, taahhüt işlemi olduğu için kişiler başkasına ait şeyler hakkında satış sözleşmesi yapabilirken, tasarruf yetkisi olmadığı için bu şeylerin mülkiyetini diğer tarafa geçiremez.
- ✓ Tasarruf işlemlerinde öncelik ilkesi geçerli iken, taahhüt işlemlerinde bu ilke geçerli değildir. Bu nedenle, aynı kişi aynı şey veya hak üzerinde, kural olarak sadece bir defa tasarruf işlemi yapabilir. Birden fazla yapacak olursa, zaman bakımından ilk yapılan işlem geçerli, diğerleri ise geçersiz olacaktır. Çünkü, ilk yapılan işlem ile o şey üzerindeki tasarruf yetkisi kaybedilmiştir. Örneğin, A'nın, B'den olan alacağını önce C'ye, sonrasında ise D'ye devrettiğini varsayalım. Burada, C'ye yapılan alacağın devri geçerli iken, D'ye yapılan alacağın devri geçersiz olacaktır. Buna karşılık, taahhüt işlemlerinde öncelik ilkesi uygulanmadığından, aynı şey birden fazla sözleşmeye konu edilebilir. Örneğin, S, sahibi olduğu antika vazonun satışı konusunda A ile anlaşır. Sonrasında aynı antika vazo hakkında B ile satış sözleşmesi yapar. Burada S, aynı şeyi birden fazla kişiye satmış olmakla birlikte, her iki satış sözleşmesi de geçerlidir. Zira, her iki sözleşme de taahhüt işleminden ibarettir. Basit bir ifadeyle, aynı şey birden fazla kişiye satılabilir ama bir kişiye teslim edebilir.
- ✓ Kural olarak önce taahhüt işlemi, sonrasında ise tasarruf işlemi yapılır. Örneğin, taşınır satış sözleşmesi + teslim.

III. Sebebe Bağlı Olup Olmamaları Bakımından Hukuki İşlemler

- ✓ **Sebebe bağlı hukuki işlemler:** Hukuki işlemin geçerliliği, o işlemin temelinde yatan hukuki sebebin geçerliliğine bağlı ise sebebe bağlı hukuki işlemde bahsedilir. Bu işlemlerde, taahhüt işleminin geçersizliği, tasarruf işlemi de geçersiz kılar. Örneğin, taşınmaz mülkiyetinin devri sebebe bağlı bir hukuki işlem olduğundan, taşınmaz satış sözleşmesi ehliyetsizlik, şekle aykırılık veya muvazaa gibi bir nedenle geçersiz olursa, tescil işlemi de geçersiz olacaktır.
- ✓ **Sebebe bağlı olmayan (soyut) hukuki işlemler:** Taahhüt işleminin geçersizliği, tasarruf işleminin geçerliliğini etkilemiyorsa, sebebe bağlı olmayan hukuki işlemde bahsedilir. Örneğin, temeldeki sözleşme geçersiz olsa bile buna dayanılarak verilen kambiyo senetleri geçerlidir.

Bir hukuki işlemin sebebe bağlı olup olmaması, sebepsiz zenginleşme konusunda bahsedileceği üzere, verilenlerin iadesinin sebepsiz zenginleşme veya istihkak davasına konu olması açısından önem taşır.